

ਰੋਲ ਨੰਬਰ

Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਲਵੇ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਛੇ ਹੋਏ **8** ਪੰਨੀ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦਿੱਤੇ ਕੋਡ ਨੰ. ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਥੀ ਉੱਤਰ ਪੁਸਤਿਕਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੰਨੀ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿੱਖਣ।
- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲਵੇ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਵਿਚ **24** ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ।
- ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮਾਂਕ (ਸੀਰਿਅਲ ਨੰਬਰ) ਜ਼ਰੂਰ ਲਿੱਖੋ।
- ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਲਈ 15 ਮਿੰਟ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਸਵੇਰੇ 10.15 ਵਜੇ ਵੰਡੇ ਜਾਣਗੇ। 10.15 ਵਜੇ ਤੋਂ 10.30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਥੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉੱਤਰ ਪੁਸਤਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣਗੇ।
- Please check that this question paper contains **8** printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains **24** questions.
- Please write down the Serial Number of the question before attempting it.**
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ

(ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ)

ECONOMICS

(Punjabi Version)

ਸਮਾਂ ਸਮੀਅਤ : 3 ਘੰਟੇ

ਪੁਰਨ ਅੰਕ : 80

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 80

ਵਿਆਪਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ :

- ਦੋਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।
- ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਅੰਕ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

- (iii) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 1 – 4 ਅਤੇ 13 – 16 ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉਤੱਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ 1 ਅੰਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਥੇ ਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤੱਰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- (iv) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 5 – 6 ਅਤੇ 17 – 18 ਛੋਟੇ ਉਤੱਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 3 ਅੰਕ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤੱਰ ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ 60 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- (v) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 7 – 9 ਅਤੇ 19 – 21 ਵੀਂ ਛੋਟੇ ਉਤੱਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 4 ਅੰਕ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤੱਰ ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ 70 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
- (vi) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ 10 – 12 ਅਤੇ 22 – 24 ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਉਤੱਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 6 ਅੰਕ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤੱਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
- (vii) ਉਤੱਰ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੌਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋਕਿ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਖੰਡ – ਅ

(SECTION – A)

1. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਲਾਗਤ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਡਿਗਰੀ ਹੈ (ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ)। **1**
- ਕੁਲ ਪਰਿਵਰਤੀ ਲਾਗਤ
 - ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ
 - ਐਸਤ ਕੁਲ ਲਾਗਤ
 - ਐਸਤ ਸਹਿਰ ਲਾਗਤ
2. ਉਤਪਾਦਨ ਵਕਰ ਦਾ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਣਾ ਕੀ ਦਰਸਾਂਦਾ ਹੈ ? **1**

3. ਇਕ ਫਰਮ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਵੀ ਮਾਤਰਾ ਵੇਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਦੀ ਵਪੇਰੇ ਇਕਾਈਆਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੁੱਲ 'ਤੇ ਵੇਚਦੀ ਹੈ, ਸੀਮਾਂਤ ਸੰਪੂਅਪਤੀ (ਆਗਮ) ਅਤੇ ਔਸਤ ਸੰਪੂਅਪਤੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ: (ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ) 1

(a) ਔਸਤ ਆਗਮ > ਸੀਮਾਂਤ ਆਗਮ

(b) ਔਸਤ ਆਗਮ = ਸੀਮਾਂਤ ਆਗਮ

(c) ਔਸਤ ਆਗਮ < ਸੀਮਾਂਤ ਆਗਮ

(d) ਉਪਰਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ।

4. ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿੱਖੋ। 1

5. ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ (ਕਲਪਨਾਵਾਂ) ਲਿੱਖੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਕਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। 3

ਜਾਂ

ਸੀਮਾਂਤ ਅਵਸਰ ਲਾਗਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿੱਖੋ। ਇਕ ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸਮਝਾਓ।

6. ਬਜਾਰ ਮੰਗ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ? ਬਜਾਰ ਮੰਗ ਵਿਚ 'ਵਾਧਾ' ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਦੋ ਕਾਰਨ ਲਿੱਖੋ। 3

7. ਇਕ ਉਤਪਾਦਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਉਸ ਸਤਰ ਉਪਰ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਸੀਤ ਲਾਗਤ ਸੀਮਾਂਤ ਆਗ (ਸੰਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ । ਕਿਉਂ ? ਕੀ ਸੰਤੁਲਨ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਆਗਮ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਕਾਫੀ ਹੈ ? ਸਮਝਾਓ ? 4

8. ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ 'X' ਦੀ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੀਮਤ ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਧਦੀ ਹੈ । ਵਸਤੂ 'Y' ਦੀ 20 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੀਮਤ ਵਧਣ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੰਗ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਘਟਦੀ ਹੈ । ਵਸਤੂ 'X' ਅਤੇ ਵਸਤੂ 'Y' ਦੀ ਕੀਮਤ ਮੰਗ ਲੋਚ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰੋ । 'X' ਅਤੇ 'Y' ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਵਸਤੂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਚ ਸ਼ੀਲ ਹੈ ? 4

9. ਇਕ ਅਲਪਾਧਿਕਾਰ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਦੌੱਨ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਢੂਜੇ ਉਪਰ ਕਿਉਂ ਨਿਰਤਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ? ਸਮਝਾਓ । 4

ਜਾਂ

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਮ ਕੀਮਤ-ਸਵੀਕਾਰਕ ਅਤੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਕੀਮਤ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
ਸਮਝਾਓ ।

10. ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ (ਅਲਪਕਾਲਿਕ) ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ (ਦੀਰਘਕਾਲਿਕ) ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ? ਅਲਪ ਕਾਲਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਨ ਦੇ ਵਖੋਂ ਵਖੋਂ ਪੜਾਵ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲਿੱਖੋ । ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ । 6

ਜਾਂ

ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਕਲਾਂਗ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ 10 ਦੇ ਥਾਂ ਬਦਲਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ :

ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ (ਅਲਪਕਾਲਿਕ) ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ (ਦੀਰਘਕਾਲਿਕ) ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ? ਅਲਪ ਕਾਲਿਕ ਉਤਪਾਦਕ ਫਲਨ ਦੇ ਵਖੋਂ ਵਖੋਂ ਪੜਾਵ ਸੀਮਾਤ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰਤੇ ਲਿੱਖੋ । ਸਾਰਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ ।

11. ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 'ਵਧੇਰੇ ਮੰਗ' ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾਓ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਝਾਓ। **6**

ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਕਲਾਂਗ ਪ੍ਰੀਖਿਆਰਬੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੰਖਿਆ **11** ਦੇ ਬਾਂ ਬਦਲਵਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ :

ਇਕ ਸਾਰਣੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਮੰਗ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾਓ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਸਮਝਾਓ।

12. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ : **6**

- (ੳ) ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਣ
- (ਅ) ਬਜਟ ਸੇਟ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਸਮੀਕਰਣ
- (ੳ) ਅਨਧਿਮਾਨ ਚਿੱਤਰ ਦਾ ਅਰਥ

ਜਾਂ

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਸਮੀਕਰਣ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਹੈ :

$$20X + 10Y = 500, \text{ਤਾਂਦੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :$$

- (i) ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਦੀ ਢਲਾਣ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ ?
- (ii) ਜੇਕਰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ₹ 500 ਦੀ ਧਨ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀ ਵਸਤੂ 'X' ਉਪਰ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਤਨੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਖਰੀਦ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ? ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ (ਗਣਨਾ) ਦਰਸਾਓ।
- (iii) ਜੇਕਰ ਵਸਤੂ 'Y' ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿਚ 50% ਦੀ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੋ।

ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਦੀ ਢਾਲ ਵੀ ਲਿਖੋ :

1 + 2 + 3 = 6

(SECTION – B)

13. ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲਗਾਨ ਆਮਦਨਾਂ (ਰੋਵੇਨਿਊ) ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿੱਖੋ । 1

14. 'ਮੁਢਲਾ (ਪ੍ਰਾਬੰਧਕ) ਘਾਟਾ' ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਦੇ ਲਈ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ :
(ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ)

- (a) ਵਿਆਜ ਭੁਗਤਾਨ
- (b) ਵਿਆਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਸਰੇ ਭੁਗਤਾਨ
- (c) ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ
- (d) ਕੁਝ ਖਾਸ ਭੁਗਤਾਨ

15. 'ਮੁਦਰਾ' ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ ? 1

16. ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਇਹ ਸਰੋਤ ਹਨ : (ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ) 1

- (a) ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ
- (b) ਵਧਾਰਕ ਬੈਂਕ
- (c) (a) ਅਤੇ (b) ਦੋਵੇਂ
- (d) ਸਰਕਾਰ

17. ਇਕ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ $C = 500 + 0.9 Y$ ਅਤੇ $I = ₹ 1000$ ਕਰੋੜ (ਜਦਕਿ $C =$ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ, $Y =$ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ, $I =$ ਨਿਵੇਸ਼) ਹਨ ਲੇਖਾ ਕਰੋ : 3

- (i) ਸੰਤੁਲਨ ਸਤਰ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ
- (ii) ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦਾ ਮਾਨ

18. ਵਧੇਰੇ ਮੰਗ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਬਟਨ ਦੇ ਲਈ 'ਮਾਰਜ਼ਿਨ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਮਝਾਓ ।

3

ਜਾਂ

ਅਪੂਰਨ (ਅਭਾਵੀ) ਮੰਗ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਬਟਨ ਦੇ ਲਈ 'ਬੈਂਕ ਦਰ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਮਝਾਓ ।

19. ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਕਿਵੇਂ 'ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ' (GDP) ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਸੂਚਕ ਦੇ ਰੂਪਵਿੱਚ "ਗੈਰ ਮੌਦਰਿਕ ਵਿਨਿਮੋ" ਇਕ ਸੀਮਾ ਹੈ ।

4

20. ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ "ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਬੈਂਕ" ਕੰਮ ਸਮਝਾਓ ।

4

ਜਾਂ

ਇਕ ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦੀ ਕਾਰਜ ਪਰਨਾਲੀ ਸਮਝਾਓ ।

21. ਕਾਰਨ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਲਗਾਨ (ਰੋਵੇਨਿਊ) ਖਰਚ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਗਤ ਖਰਚ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰੋ ।

4

(i) ਆਰਬਿਕ ਸਹਾਇਤਾ (ਸਬਸਿਡੀ)

(ii) ਵਿਆਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ

(iii) ਕਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਉਪਰ ਖਰਚ

(iv) ਪੁੱਲ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਉਪਰ ਖਰਚ

22. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿੱਖੋ :

(a) ਘਰੇਲੂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਅਵਸੂਲਣ (ਡੀਵੇਲਯੂਏਸ਼ਨ) ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਹਰਸ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ ।

2

(b) ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ (ਸਵਾਇਤ) ਲੈਣ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਮਾਯੋਜਨ (ਅਨੁਕੂਲਤਾ) ਲਈ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਅੰਤਰ ਦੱਸੋ । ਇਸ ਅੰਤਰ ਦੀ ਕੀ ਮਹਤਤਾ ਹੈ ?

4

ਜਾਂ

ਕਾਰਨ ਦੌਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਲਈ (ਉ) ਚਾਲੂ ਖਾਤਾਂ ਜਾਂ ਪੂੰਜੀਗਤ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਅਤੇ

(ਅ) ਜਮਾ (credit) ਪੱਖ ਜਾਂ ਨਾਮ (debit) ਪੱਖ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ :

6

(i) ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਆਯਾਤ (Import)

(ii) ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਿਵੇਸ਼

23. ਕਾਰਨ ਦੇ ਕੇ ਦਸੋ ਕਿ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਕਥਨ ਸਹੀ ਹਨ ਜਾਂ ਗਲਤ ?

6

(i) ਐਸਤ ਬਚਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

(ii) ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਤੱਕ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

(iii) ਐਸਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਤੱਕ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

24. (i) ਅਸਲ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ :	2
(ii) (ਕ) ਖਰਚ ਵਿਧੀ	4
(ਖ) ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਬਜਾਰ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰੋ :	

(ਕਰੋੜ ਰੁ)

(i) ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਿਹਨਤਾਨਾ	100
(ii) ਨਿਜੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਬੋਗ ਖਰਚ	200
(iii) ਕਿਰਾਇਆ	20
(iv) ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਬੋਗ ਖਰਚ	50
(v) ਲਾਭ	10
(vi) ਵਿਆਜ	10
(vii) ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਨਿਰਮਾਣ	60
(viii) ਨਿਵਲ ਦਰਾਮਦ (Import)	10
(ix) ਅਚਲ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਦਾ ਉਪਬੋਗ	20
(x) ਨਿਵਲ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ	30
(xi) ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਿਵਲ ਕਾਰਕ ਆਮਦਨ	(–) 20
(xii) 'ਸਟਾਕ ਵਿਚ' ਬਦਲਾਵ	10
(xiii) ਮਿਸ਼ਨਰਤ (ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ) ਆਮਦਨ	110

18. अधिमाँग की समस्या से निपटने में 'मार्जिन आवश्यकताओं' की भूमिका समझाइए। 3

अथवा

अभावी माँग की समस्या से निपटने में 'बैंक दर' की भूमिका समझाइए।

Explain the role of margin requirements in dealing with the problem of excess demand.

OR

Explain the role of bank rate in dealing with the problem of deficient demand.

19. समझाइए किस प्रकार सकल घरेलू उत्पाद (GDP) के कल्याण के सूचक के रूप में "गैर-मौद्रिक विनियम" एक सीमा है ? 4

Explain how "non-monetary exchanges" are a limitation of the Gross Domestic Product (GDP) as an indicator of welfare.

20. केन्द्रीय बैंक का "बैंकों का बैंक" कार्य समझाइए। 4

अथवा

एक संख्यात्मक उदाहरण की सहायता से मुद्रागुणक की प्रक्रिया समझाइए।

Explain the "bankers' bank" function of Central Bank.

OR

Explain the working of money multiplier with help of a numerical example.

21. कारण बताते हुए निम्नलिखित को राजस्व व्यय और पूँजीगत व्यय में कर्वीकृत कीजिए : 4

- (a) आर्थिक सहायता
- (b) क्रेडिटों की वापसी
- (c) कर इकट्ठा करने पर व्यय
- (d) पुल के निर्माण पर व्यय

Giving reasons, classify the following as Revenue expenditure and Capital expenditure :

- (a) subsidies
- (b) repayment of loans
- (c) expenditure on collection of taxes
- (d) expenditure on building a bridge

22. निम्नलिखित के उत्तर दीजिए : 2
- (a) घरेलू मुद्रा के अवमूल्यन और मूल्यहास के बीच अंतर बताइए। 2
 - (b) भुगतान संतुलन में स्वायत्त लेनदेन और समायोजन हेतु लेनदेन के बीच अंतर बताइए। इस अंतर का क्या महत्व है ? 4

अथवा

कारण देते हुए बताइए कि निम्नलिखित को भुगतान संतुलन (क) चालू खाता और पूँजीगत खाते में और (ख) जमा (credit) पक्ष या नामे (debit) पक्ष में किस प्रकार दर्ज किया जायेगा : 6

- (i) मशीनरी का आयात
- (ii) विदेशों से निवेश

Answer the following :

- (a) Distinguish between 'devaluation' and 'depreciation' of domestic currency.
- (b) Distinguish between autonomous transactions and accommodating transactions in the balance of payment. What is the significance of this distinction ?

OR

Giving reason explain how the following will be entered in (a) current account or capital account and (b) on credit side or debit side of balance of payments :

- (i) Imports of machinery
- (ii) Investments from abroad

23. कारण देते हुए बताइए कि निम्नलिखित वक्तव्य सही हैं या गलत ? 6
- (i) औसत बचत प्रवृत्ति नकारात्मक नहीं हो सकती।
 - (ii) सीमांत उपभोग प्रवृत्ति का मूल्य एक से अधिक हो सकता है।
 - (iii) औसत उपभोग प्रवृत्ति का मूल्य एक से अधिक हो सकता है।

Giving reason state whether the following statements are true or false :

- (i) Average propensity to save cannot be negative.
- (ii) Value of marginal propensity to consume can be greater than one.
- (iii) Average propensity to consume can be greater than one.

24. (a) “वास्तविक सकल घरेलू उत्पाद” को परिभाषित करें।

2

(b) (क) व्यय विधि और (ख) आय विधि द्वारा बाजार कीमत पर सकल राष्ट्रीय उत्पाद का परिकलन

कीजिए :

4

(करोड़ ₹)

(i)	कर्मचारियों का पारिश्रमिक	100
(ii)	निजी अंतिम उपभोग व्यय	200
(iii)	किराया	20
(iv)	सरकारी अंतिम उपभोग व्यय	50
(v)	लाभ	10
(vi)	ब्याज	10
(vii)	सकल घरेलू पूँजी निर्माण	60
(viii)	निवल आयात	10
(ix)	अचल पूँजी का उपभोग	20
(x)	निवल अप्रत्यक्ष कर	30
(xi)	विदेशों से निवल कारक आय	(-) 20
(xii)	स्टॉक में परिवर्तन	10
(xiii)	भिश्रित आय	110

- (i) Define "Real Gross Domestic Product."
- (ii) Calculate Gross National Product at market prices by (a) expenditure method and (b) income method.

(in ₹ crores)

(i)	Compensation of employees	100
(ii)	Private final consumption expenditure	200
(iii)	Rent	20
(iv)	Government final consumption expenditure	50
(v)	Profits	10
(vi)	Interest	10
(vii)	Gross domestic Capital formation	60
(viii)	Net imports	10
(ix)	Consumption of fixed capital	20
(x)	Net Indirect Taxes	30
(xi)	Net factor income from abroad	(-) 20
(xii)	Change in stocks	10
(xiii)	Mixed income	110

खण्ड – अ
SECTION – A

1. निम्नलिखित में से कौन सी लागत उत्पादन में वृद्धि के साथ निरंतर घटती है ? (सही विकल्प चुनिए) 1

- (a) कुल परिवर्ती लागत
- (b) सीमांत लागत
- (c) औसत कुल लागत
- (d) औसत स्थिर लागत

Which of the following cost decreases continuously with increase in production ?
(Choose the correct alternative)

- (a) Total Variable Cost
- (b) Marginal Cost
- (c) Average Total Cost
- (d) Average Fixed Cost

2. उत्पादन संभावना बक्र का दाहिनी ओर भिसकाव क्या दर्शाता है ? 1

What does a rightward shift of production possibility curve indicate ?

3. एक फर्म ऐसे बाजार में क्रियाशील है जहाँ दी गयी कीमत पर वस्तु की कितनी भी मात्रा बेची जा सकती है। जैसे-जैसे वह वस्तु की अधिक मात्रा एक निश्चित मूल्य पर बेचती है, सीमांत सम्प्राप्ति (आगम) और औसत सम्प्राप्ति के बीच संबंध होता है : (सही विकल्प चुनिए) 1

- (a) औसत आगम > सीमांत आगम
- (b) औसत आगम = सीमांत आगम
- (c) औसत आगम < सीमांत आगम
- (d) उपरोक्त में से कोई भी नहीं

A firm is operating in a market where it can sell any quantity of a commodity at a given price. As more units of the commodity are sold, the relation between marginal revenue (MR) and average revenue (AR) is : (Choose the correct alternative)

- (a) Average Revenue > Marginal Revenue ($AR > MR$)
- (b) Average Revenue = Marginal Revenue ($AR = MR$)
- (c) Average Revenue < Marginal Revenue ($AR < MR$)
- (d) None of the above

4. सीमांत उत्पाद की परिभाषा दीजिए। 1

Define marginal product.

5. कोई तीन पूर्वधारणाएँ बताइए जिस पर उत्पादन संभावना बक्र आधारित है। 3

अथवा

सीमांत अवसर लागत की परिभाषा दीजिए। एक संख्यात्मक उदाहरण की सहायता से इस अवधारणा को संक्षेप में समझाइए।

State any three assumptions on which a production possibility curve is based.

OR

Define marginal opportunity cost. Discuss briefly the concept with the help of a numerical example.

6. बाजार माँग से क्या अभिप्राय है ? बाजार माँग में 'वृद्धि' लाने वाले कोई दो कारक बताइए। 3

What is market demand ? State any two factors causing "increase" in market demand.

7. एक उत्पादक उत्पादन के उस स्तर पर संतुलन में कहलाता है जिस पर सीमांत लागत सीमांत अग्रम (सम्प्राप्ति) के समान हो। क्यों ? क्या संतुलन सुनिश्चित करने हेतु सीमांत लागत और सीमांत अग्रम में समानता काफी है ? समझाइए। 4

A producer is said to be in equilibrium at that level of output at which marginal cost is equal to marginal revenue. Why ? Is equality between marginal cost and marginal revenue sufficient to ensure equilibrium ? Explain.

8. वस्तु X की 5 प्रतिशत कीमत गिरने से उसकी माँग 10 प्रतिशत बढ़ती है। वस्तु Y की 20 प्रतिशत कीमत बढ़ने पर उसकी माँग 10 प्रतिशत घटती है। वस्तु X और वस्तु Y की कीमत माँग लोच का परिकलन कीजिए। X और Y में से कौन सी वस्तु अधिक लोचशील है ? 4

A 5% fall in the price of Good X, leads to a 10% rise in its quantity demanded. A 20% rise in price of Good Y, leads to a 10% fall in its quantity demanded. Calculate the price elasticities of demand of the two goods. Out of the two Goods which one is more elastic ?

9. कोई फर्म एक अल्पाधिकार बाजार में कीमत और उत्पादन के बारे में निर्णय लेने में परस्पर निर्भर क्यों रहती है ? समझाइए।

4

अथवा

पूर्ण प्रतियोगिता में एक फर्म कीमत-स्वीकारक और एकाधिकार में कीमत-निर्धारक क्यों होती है ? समझाइए।

Why are firms interdependent in taking price and output decisions under Oligopoly ? Explain.

OR

Why is a firm under perfect competition a price taker and a price maker under monopoly ? Explain.

10. अल्पकालिक और दीर्घकालिक उत्पादन फलनों में क्या अंतर है ? अल्पकालिक उत्पादन फलन के विभिन्न चरण सीमांत उत्पाद के आधार पर बताइए। रेखाचित्र का प्रयोग कीजिए।

6

What is the difference between short run and long run functions ? State the different phases of the short run production function on the basis of marginal product. Use diagram.

केवल दृष्टिहीन परीक्षार्थियों के लिए प्रश्न संख्या 10 के स्थान पर

For blind candidates in lieu of Q. No. 10 only

अल्पकालिक और दीर्घकालिक उत्पादन फलनों के बीच क्या अंतर है ? अल्पकालिक उत्पादन फलन के विभिन्न चरण सीमांत उत्पाद के आधार पर बताइए। तालिका का प्रयोग कीजिए।

What is the difference between short run and long run production functions ? State the different phases of the short run production function on the basis of marginal product. Use a schedule.

11. रेखाचित्र की सहायता से अधिमाँग का अर्थ बताइए। इसका संतुलन कीमत पर प्रभाव समझाइए। 6

Explain the meaning of excess demand with the help of a diagram. Discuss its effect on the equilibrium price.

केवल दृष्टिहीन परीक्षार्थियों के लिए प्रश्न संख्या 11 के स्थान पर

एक तालिका की सहायता से अधिमाँग का अर्थ बताइए। इसका संतुलन कीमत पर प्रभाव समझाइए।

Note : The following question is for the BLIND CANDIDATES only in lieu of Q. No. 11.

Explain the meaning of excess demand with the help of a schedule. Discuss its effect on the equilibrium price.

12. निम्नलिखित के उत्तर दीजिए : 6

- (क) बजट रेखा का अर्थ और समीकरण
- (ख) बजट सेट का अर्थ और समीकरण
- (ग) अनधिमान चित्र का अर्थ

अथवा

यदि एक उपभोक्ता के समक्ष बजट रेखा समीकरण है :

$$20X + 10Y = 500$$

निम्नलिखित प्रश्नों का उत्तर दें :

- (i) बजट रेखा की प्रवणता क्या होगी ? 1
- (ii) यदि समस्त ₹ 500 की धनराशि वस्तु X पर व्यय की जाए तो वह कितनी मन्त्रा का क्रय कर पाएगा ? गणनाएँ दर्शायें। 2
- (iii) यदि वस्तु Y की कीमत में 50% की कमी आती है तो एक नई बजट रेखा समीकरण का निर्माण करें तथा नई बजट रेखा समीकरण की प्रवणता लिखें। 3

Answer the following :

- (a) Meaning and equation of budget line
- (b) Meaning and equation of budget set
- (c) Meaning of indifference map.

OR

If a consumer faces the Budget line equation :

$$20 X + 10 Y = 500$$

answer the following questions :

- (i) What will be the slope of budget line ?
- (ii) How many units would he be able to buy if the entire sum of ₹ 500 is to be spent on Good X only ? Show calculations .
- (iii) Construct a new budget line equation if the price of Good Y falls by 50%. Also, write the slope of the new budget line equation.

खण्ड – ब

SECTION – B

13. सरकार की राजस्व प्राप्तियों की परिभाषा दीजिए। 1

Define the revenue receipts of a government.

14. प्राथमिक घाटा सरकार द्वारा _____ करने हेतु उधार लेने की आवश्यकता है। (सही विकल्प चुनिए) 1

- (a) ब्याज भुगतान
- (b) ब्याज के अलावा अन्य भुगतान
- (c) सभी प्रकार के भुगतान
- (d) कुछ विशिष्ट भुगतान

Primary deficit is borrowing requirements of government for making _____ :

(Choose the correct alternative)

- (a) Interest payments
- (b) Other than interest payments
- (c) All types of payments
- (d) Some specific payments

15. मुद्रा से क्या अभिप्राय है ?

1

What is meant by money ?

16. किसी अर्थव्यवस्था में _____ मुद्रा आपूर्ति का मुख्य स्रोत है। (सही विकल्प चुनिए)

1

- (a) केन्द्रीय बैंक
- (b) वाणिज्यिक बैंक
- (c) (a) और (b) दोनों
- (d) सरकार

_____ is the main source of money supply in an economy.

(Choose the correct alternative)

- (a) Central bank
- (b) Commercial banks
- (c) Both (a) and (b)
- (d) Government

17. यदि एक अर्थव्यवस्था में $C = 500 + 0.9 Y$ और $I = ₹ 1,000$ करोड़

3

(जहाँ C = उपभोग व्यय, Y = राष्ट्रीय आय, I = निवेश) है।

निम्न का परिकलन कीजिए :

- (i) संतुलन स्तर पर राष्ट्रीय आय
- (ii) निवेशगुणक का मान

If in an economy $C = 500 + 0.9 Y$ and $I = ₹ 1,000$ crores.

(Where C = Consumption expenditure, Y = National income, I = Investment)

Calculate the following :

- (i) equilibrium level of income
- (ii) value of investment multiplier